

Μαριλένα Σημίτη, *Η Κοινωνία Πολιτών στην Ευρωμεσογειακή Εταιρική Σχέση*,
Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2008

4. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΑΞΟΝΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

4.1. Εισαγωγή

Στη Δήλωση της Βαρκελώνης, η ενότητα που αναφέρεται στις κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις μνημονεύει ρητά την κοινωνία των πολιτών. Κατά τη Δήλωση, «η κοινωνία των πολιτών μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη της Ευρωμεσογειακής Εταιρικής Σχέσης και να αποτελέσει ουσιαστικό παράγοντα για την καλύτερη κατανόηση και επαφή μεταξύ των λαών».¹ Αναφέρεται, ειδικότερα, η ανάγκη ενίσχυσης των ανταλλαγών μεταξύ των εκπροσώπων της κοινωνίας πολιτών, του πολιτιστικού και θρησκευτικού κόσμου, των πανεπιστημίων, της ερευνητικής κοινότητας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, των συνδικάτων και των δημοσίων και ιδιωτικών επιχειρήσεων.² Καλείται, επομένως, η κοινωνία των πολιτών στον τρίτο πυλώνα της Εταιρικής Σχέσης να διαδραματίσει έναν παιδαγωγικό ρόλο ο οποίος θα συμβάλει στην ανάπτυξη κοινών κανόνων και αξιών που θα διασφαλίζουν την ειρηνική συνύπαρξη και την κατανόηση μεταξύ των πολιτισμών.³ Σύμφωνα με την ολιστική προσέγγιση της Δήλωσης της Βαρκελώνης, ο τρίτος πυλώνας δεν είναι ανεξάρτητος από τους άλλους δύο (πολιτικής και ασφάλειας, οικονομικό και χρηματοοικονομικό), καθώς συμβάλλει στην καλύτερη υλοποίηση των στόχων τους.

¹ Barcelona Declaration and Work Programme adopted at the Euro-Mediterranean Conference (27-28/11/95), στο Hiou-Maniatopoulou Theodora, *Euro-Mediterranean Partnership (Barcelona process)*, ό.π., σελ. 160.

² Στο ίδιο, σελ. 160.

³ Η έμφαση που δίδεται, στη Δήλωση της Βαρκελώνης, στις πολιτιστικές δράσεις συνδέεται με την αναβάθμιση του πολιτιστικού παράγοντα στις διεθνείς σχέσεις και με την ενίσχυση της πολιτιστικής διπλωματίας. Βλέπε Roberts Walter, «The Evolution of Diplomacy», *Mediterranean Quarterly*, vol. 17, no. 3, 2006, σελ. 55-64.

Οι σχολιαστές της Δήλωσης της Βαρκελώνης⁴ υποστηρίζουν, χαρακτηριστικά, ότι η κοινωνία των πολιτών ναι μεν αποτελεί το μέσο για την ανάπτυξη διαλόγου και κοινών δράσεων σε όλα τα θέματα του τρίτου πυλώνα (όπως τα εκπαιδευτικά, τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά), αλλά ο ρόλος της δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο σε αυτά. Σύμφωνα με το πνεύμα της Βαρκελώνης, η ενίσχυση της κοινωνίας των πολιτών στον τρίτο πυλώνα συμβάλλει επίσης στην προώθηση του εκδημοκρατισμού και στην αποτελεσματικότερη υλοποίηση της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης. Γι' αυτό και ο πολιτισμός, στον τρίτο πυλώνα της Δήλωσης της Βαρκελώνης, δεν αφορά μόνο τις πολιτιστικές ανταλλαγές, αλλά επεκτείνεται και στις ευρύτερες «κοινωνικές συνθήκες».⁵ Στην Εταιρική Σχέση, όμως, αυτή η ευρεία θεώρηση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών περιορίστηκε, στην πράξη, στην υλοποίηση αποκλειστικά πολιτιστικών και επιμορφωτικών δράσεων.

4.2. Ευρωμεσογειακά Προγράμματα στον τρίτο άξονα της Εταιρικής Σχέσης

⁴ Schumacher T., «Introduction: The Study of Euro-Mediterranean Cultural and Social Cooperation in Perspective», *Mediterranean Politics*, vol. 10, no. 3, 2005, Calleya S., *Evaluating Euro-Mediterranean Relations*, London & New York: Routledge, 2005, Panebianco S. (επιμ.) *A New Euro-Mediterranean Cultural Identity*, ό.π., Pace M., «Imagining Co-presence in Euro-Mediterranean Relations: The Role of Dialogue», *Mediterranean Politics*, vol. 10, no. 3, 2005, σελ. 291-312, Del Sarto R., «Setting the (Cultural) Agenda: Concepts, Communities and Representation in Euro-Mediterranean Relations», *Mediterranean Politics*, vol. 10, no. 3, 2005, σελ. 313-330, Stetter S., «The Politics of De-Paradoxification in Euro-Mediterranean Relations: Semantics and Structures of “Cultural Dialogue”», *Mediterranean Politics*, vol. 10, no. 3, 2005, σελ. 331-348, Malmvig H., «Security through intercultural Dialogue? Implications of the Securitization of Euro-Mediterranean Dialogue between Cultures», *Mediterranean Politics*, vol. 10, no. 3, 2005, σελ. 349-364, Pace M., «Conclusion: Cultural Democracy in Euro-Mediterranean Relations», *Mediterranean Politics*, vol. 10, no. 3, 2005, σελ. 427-437, Benaboud Fifi, «Civil Society in the Euro-Mediterranean Arena», στο Panebianco S., ό.π., Biad A., «Human Rights in the Framework of the Euro-Mediterranean Partnership: Overcoming the Culturalist-Universalist Divide», στο Panebianco S., ό.π., Selim M. El-Saged, «Towards a viable Euro-Mediterranean Cultural Partnership», στο Panebianco S., ό.π.

⁵ Pace, ό.π.

Στις πρώτες αποφάσεις των θεσμικών οργάνων της Εταιρικής Σχέσης μετά την Ιδρυτική Διάσκεψη της Βαρκελώνης, τονίζεται η σκοπιμότητα ενός διαλόγου μεταξύ των φορέων της κοινωνίας των πολιτών και υπογραμμίζεται επίσης η ανάγκη μίας άμεσης ενεργοποίησής τους. Οι διατυπώσεις, όμως, των θεσμικών οργάνων είναι συνήθως γενικές, αποφεύγοντας να δώσουν κατευθύνσεις για τον τρόπο υλοποίησης αυτών των στόχων. Οι μεταγενέστερες αποφάσεις περιορίζονται στο να αναφέρουν συγκεκριμένα προγράμματα που εφαρμόζονται ή σχεδιάζονται στο πλαίσιο του διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών, όπως τα προγράμματα για τη νεολαία και τα μέσα ενημέρωσης. Είναι ενδεικτικό ότι οι περισσότερες αναφορές στην κοινωνία των πολιτών έχουν ως περιεχόμενο τις δραστηριότητες των Ευρωμεσογειακών Φόρουμ της Κοινωνίας των Πολιτών.⁶ Στη Σύνοδο της Βαρκελώνης το 2005 και στη Σύνοδο του Τάμπερε το 2006, δέκα και πλέον χρόνια μετά την ίδρυση της Εταιρικής Σχέσης, καταγράφεται στις αποφάσεις η άποψη ότι ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών συνίσταται κυρίως στην προώθηση των πολιτιστικών ανταλλαγών και της κατανόησης μεταξύ των λαών, πάντα, όμως, στο πλαίσιο των εθνικών νομοθεσιών των εταίρων.⁷ Όπως προκύπτει από τις αποφάσεις αυτές, στην Εταιρική Σχέση ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών είχε πλέον ταυτιστεί αποκλειστικά και μόνο με τις πολιτιστικές ανταλλαγές. Επιπλέον, οι περισσότερες αποφάσεις των θεσμικών οργάνων δεν συμπεριλαμβάνουν καμία αναφορά σε μηχανισμούς εφαρμογής των καταγεγραμμένων «καλών προθέσεων».⁸

Η πρώτη λεπτομερέστερη ανάλυση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών σε σχέση με τις πολιτιστικές ανταλλαγές και την κατανόηση μεταξύ των λαών

⁶ Βλέπε, π.χ., τα Συμπεράσματα της Προεδρίας στη Βαλένθια (2002), στην Κρήτη (2003), στο Δουβλίνο (2004), στη Χάγη (2004), στο Λουξεμβούργο (2005), όπου υπάρχει και αναφορά στο ίδρυμα Άννα Λιντ.

⁷ Βλ. τα Συμπεράσματα της Προεδρίας στη Βαρκελώνη (2005) (σημείο 11), και τα Συμπεράσματα του Τάμπερε (2006) (σημείο 8).

⁸ Schumacher, *ό.π.*

καταγράφεται στην Πολιτική Γειτονίας,⁹ όπου υπογραμμίζεται ότι οι πολίτες της Ένωσης και των γειτονικών της χωρών πρέπει να έχουν την ευκαιρία να συνεργάζονται και να κατανοούν τους διαφορετικούς πολιτισμούς τους. Οι ανταλλαγές μεταξύ των λαών, σύμφωνα με την Πολιτική Γειτονίας, δεν πρέπει να περιορίζονται στους αξιωματούχους και τους πολιτικούς εκπροσώπους, αλλά να συμπεριλαμβάνουν προπαντός τους πολίτες. Για να δημιουργηθούν στενότεροι δεσμοί μεταξύ των λαών, θα πρέπει:

- Οι εκπαιδευτικές ανταλλαγές, καθώς και οι σχέσεις μεταξύ των νεολαίων, να αποτελούν «βασικό πυρήνα» της ακολουθητέας πολιτικής, ώστε να χτιστούν γέφυρες και να ξεπεραστούν προκαταλήψεις.
- Να ενισχυθούν οι ανταλλαγές μεταξύ των εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών, όπως οι επαφές ανάμεσα σε συνδικάτα, όργανα περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, ιατρούς, ΜΚΟ και πολιτικές ομάδες.
- Να προωθηθούν οι επιχειρηματικές επαφές, ιδίως μέσω των εργοδοτικών οργανώσεων των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.
- Να ενθαρρυνθούν οι κυβερνήσεις να επιτρέψουν τη συμμετοχή των εκπροσώπων της κοινωνίας των πολιτών στη μεταρρυθμιστική διαδικασία, είτε στην προετοιμασία και εφαρμογή της νομοθεσίας είτε στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών σχετικών με την Πολιτική Γειτονίας.

Σύμφωνα με την Πολιτική Γειτονίας, η υλοποίηση αυτών των στόχων προϋποθέτει τον σχεδιασμό προγραμμάτων στους εξής πέντε τομείς: την ισότητα των φύλων, την ενίσχυση και στήριξη των δραστηριοτήτων των ΜΚΟ, την πληροφόρηση

⁹ Βλέπε Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *On Strengthening the European Neighborhood Policy*, COM(2006) 726, τελικό, Brussels 4.12.2006, και *European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI), Regional Strategy Paper (2007-2013) and Regional Indicative Programme, (2007-2010) for the Euro-Mediterranean Partnership*.

και επικοινωνία για την πολιτική της Ένωσης και της Ευρωμεσογειακής Εταιρικής Σχέσης, την κινητοποίηση της νεολαίας, τον διαπολιτισμικό διάλογο και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σχετικά με το τελευταίο θέμα, οι συντάκτες του κειμένου παρατηρούν ότι, για το χρονικό διάστημα μέχρι το 2010, οι σημαντικότερες επιδιώξεις είναι η ανάπτυξη των προγραμμάτων Euromed Heritage και του Ιδρύματος Άννα Λιντ (Anna Lindh).

Μέχρι σήμερα, τα κύρια προγράμματα που έχουν υλοποιηθεί και αφορούν την πραγματοποίηση των «επαφών μεταξύ των λαών» είναι τα ακόλουθα:

α) **Euromed Heritage:** Σκοπός του είναι η προστασία και ανάδειξη της ευρωμεσογειακής πολιτιστικής κληρονομιάς. Καλύπτει τέσσερις τομείς:

- 1) τη δικτύωση ιστορικών τόπων και πολιτιστικών ιδρυμάτων και την προώθηση υψηλής ποιότητας τουρισμού·
- 2) την εφαρμογή της πολιτικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, με ανταλλαγή εμπειριών, μεταφορά τεχνογνωσίας και τεχνική βοήθεια·
- 3) την πληροφόρηση και καταγραφή της πολιτιστικής κληρονομιάς·
- 4) την εκπαίδευση προσωπικού.

Παράδειγμα δράσης που εφαρμόζεται στο πλαίσιο του Euromed Heritage είναι το «Μουσείο χωρίς σύνορα». Έχει ως συντονιστή μια αυστριακή ΜΚΟ, και ως στόχο την οργάνωση εκθέσεων ισλαμικής τέχνης και πολιτισμού. Συνεργάζεται με φορείς σε άλλες 17 χώρες, μεταξύ των οποίων είναι και ελληνικές οργανώσεις. Άλλο παράδειγμα αποτελεί η «Medi-muses», που αφορά τη μεσογειακή μουσική παράδοση και πραγματοποιείται σε εννέα χώρες. Συντονιστής είναι η ελληνική οργάνωση «Εν χορδαίς», με έδρα τη Θεσσαλονίκη.

β) **Euromed Audiovisual:** Σκοπός του προγράμματος είναι η ανάπτυξη συνεργασίας στον οπτικοακουστικό τομέα, μεταξύ φορέων επιχειρηματικών και μη της Ένωσης

και της νότιας ακτής της Μεσογείου. Το πρόγραμμα αυτό έχει να επιδείξει σημαντικά αποτελέσματα στη συμπαραγωγή εκπαιδευτικών ταινιών και ντοκιμαντέρ, στη διανομή κινηματογραφικών και τηλεοπτικών ταινιών, στην εκπαίδευση τεχνικού προσωπικού και στην εκπόνηση θεσμικών ρυθμίσεων για την τηλεόραση και τον κινηματογράφο.

γ) **Euromed Youth:** Με το πρόγραμμα αυτό επιδιώκεται η δημιουργία και ανάπτυξη οργανώσεων νεολαίας, μεταξύ τους επαφή και η ένταξη των νέων στην επαγγελματική ζωή.¹⁰ Η εφαρμογή του προγράμματος σε κάθε χώρα ανατίθεται σε έναν εθνικό συντονιστή, τον οποίο επιλέγει η αρμόδια αρχή κάθε χώρας. Την πρώτη περίοδο του προγράμματος, μέχρι το 2004, είχαν συμμετάσχει σε αυτό περισσότεροι από 15.000 νέοι. Ένα παράδειγμα ΜΚΟ συνεργαζόμενης με το πρόγραμμα αποτελεί η οργάνωση νέων «Crossing Borders» με έδρα τη Δανία. Εκδίδει ένα περιοδικό στην Ιερουσαλήμ, στο οποίο γράφουν νέοι Ισραηλινοί, Παλαιστίνιοι και Ιορδανοί που ζουν στην περιοχή. Το πρόγραμμα χρηματοδοτεί επίσης διεθνείς συναντήσεις νεολαίας, με δομή ανάλογη εκείνης που διέπει το Φόρουμ της Κοινωνίας των Πολιτών.

δ) **Eumedis:** Το πρόγραμμα αυτό επιδιώκει την ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας στον ευρωμεσογειακό χώρο, και ιδίως την παροχή τεχνογνωσίας στις χώρες της νότιας ακτής. Η δράση EMPHIS, για παράδειγμα, επιδιώκει να αναπτύξει ένα πληροφοριακό σύστημα δημόσιας υγείας στην Ανατολική Μεσόγειο. Συντονιστής είναι ένα γαλλικό ίδρυμα.

ε) **Regional Information and Communication Programme:** Στόχος αυτού του προγράμματος είναι η καλύτερη πληροφόρηση για την Ευρωμεσογειακή Εταιρική

¹⁰ Το ζήτημα της νεολαίας στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς τα τελευταία πενήντα χρόνια ο αραβικός πληθυσμός αυξήθηκε από 80.000.000 σε 320.000.000, με το 50% να είναι νέοι κάτω από την ηλικία των 20 ετών. Βλέπε «Dialogue between Peoples and Cultures in the Euro-Mediterranean Area», *Euromed Report*, issue no. 68, December 2003.

Σχέση και η ενημέρωση για τη δράση της. Στην εφαρμογή του συμμετέχουν μέσα ραδιοτηλεοπτικής ενημέρωσης, εφημερίδες, δημοσιογράφοι, πανεπιστήμια και ΜΚΟ. Ο σχεδιασμός και συντονισμός του ανήκει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

στ) Η συνεργασία των πανεπιστημίων υποστηρίζεται από το πρόγραμμα **TEMPUS**. Πολύ γνωστό στον πανεπιστημιακό χώρο είναι το πρόγραμμα **ERASMUS** για ανταλλαγή φοιτητών. Τα δύο αυτά προγράμματα ισχύουν και για τους μεσογειακούς εταίρους του Νότου.

ζ) Το **Ευρωμεσογειακό Ίδρυμα Άννα Λιντ** για τον διάλογο μεταξύ των πολιτισμών. Το Ίδρυμα δημιουργήθηκε ύστερα από αλληπάλληλες αποφάσεις της Συνόδου των Υπουργών Εξωτερικών.¹¹ Έχει έδρα την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου και συστεγάζεται στη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας με το Σουηδικό Ινστιτούτο της Αλεξάνδρειας, που του προσφέρει τεχνική υποστήριξη. Σκοποί του Ιδρύματος είναι η επισήμανση θεμάτων που διευκολύνουν την πολιτιστική σύγκλιση, ο σχεδιασμός των δράσεων που την προωθούν σε πνεύμα ανοχής και κατανόησης του Άλλου, η ανάληψη πρωτοβουλιών για ενίσχυση του διαλόγου μεταξύ των θρησκείων στον μεσογειακό χώρο και, τέλος, η εμβάθυνση στην πολιτιστική διάσταση της Εταιρικής Σχέσης.

Το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος αποτελούνταν, για τα πρώτα τρία χρόνια λειτουργίας του, από τα μέλη της Ευρωμεσογειακής Επιτροπής της Διαδικασίας της Βαρκελώνης. Σήμερα, πλέον, κάθε κράτος-μέλος της Εταιρικής Σχέσης ορίζει στο Συμβούλιο έναν εκπρόσωπό του. Το Συμβούλιο υποβοηθείται από μια Συμβουλευτική Επιτροπή 12 μελών πεπειραμένων στον διαπολιτισμικό διάλογο. Έξι προέρχονται από μέλη της Ένωσης, και έξι από τα υπόλοιπα μέλη. Το Διοικητικό Συμβούλιο ορίζει τον Εκτελεστικό Διευθυντή, που εκπροσωπεί το Ίδρυμα και επιμελείται της εκτέλεσης του προγράμματός του.

¹¹ Στη Βαλένθια το 2002, στη Νάπολη το 2003 και στο Δουβλίνο το 2004.

Το κύριο χαρακτηριστικό του Ιδρύματος είναι ότι αποτελεί τον κόμβο επαφής και συντονισμού ενός δικτύου εθνικών δικτύων. Για να δημιουργήσει το Ίδρυμα σε κάθε χώρα-μέλος της Εταιρικής Σχέσης το εθνικό δίκτυο, όρισε, ύστερα από συνεργασία με την κυβέρνησή της, μια οργάνωση με πείρα στα πολιτιστικά θέματα ως επικεφαλής. Σ' αυτήν ανέθεσε την επιλογή άλλων οργανώσεων με συμμετοχή στην πολιτιστική δράση, προκειμένου να γίνουν μέλη του δικτύου. Το Ίδρυμα είναι ο συντονιστής όλων των εθνικών δικτύων: τους εξασφαλίζει δυνατότητες χρηματοδότησης και επαφής, τους παρέχει συμβουλές και τα κινητοποιεί για την προώθηση των στόχων του. Στα τέλη του 2006 είχαν ήδη δημιουργηθεί 35 εθνικά δίκτυα με 1.200 μέλη –οργανώσεις και ιδρύματα–, ενώ λειτουργούσε ο μηχανισμός ένταξής τους σε συγκεκριμένα προγράμματα και υποβοήθησης της χρηματοδότησής τους. Το Ίδρυμα εφαρμόζει σε όλες του τις δραστηριότητες τον κανόνα 2+2, δηλαδή συμμετέχουν σε αυτές τουλάχιστον δύο χώρες εντός της Ένωσης και δύο από τις υπόλοιπες χώρες.¹²

Το Ίδρυμα εφαρμόζει ένα τριετές πρόγραμμα. Ενδεικτικά παραδείγματα δράσεων από το πρόγραμμα αυτό είναι: 1) το ευρωμεσογειακό πρόγραμμα λαϊκής μουσικής, με μουσικά φεστιβάλ στην Αλεξάνδρεια, τη Μασσαλία, τη Βηρυτό και την Ελλάδα, 2) το πρόγραμμα για την εκπαίδευση διδασκόντων σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς και διαπολιτισμικού διαλόγου, 3) η παραγωγή υλικού σε τρεις γλώσσες για την πολιτισμική ποικιλότητα, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιώσιμη ανάπτυξη, 4) η συγκριτική έρευνα των σχολικών βιβλίων και προγραμμάτων, 5) η

¹² Το 2006 το Ίδρυμα δημοσίευσε πρόσκληση για την υποβολή προτάσεων προς χρηματοδότηση οι οποίες αφορούν τον διαπολιτισμικό διάλογο. Επιλέγησαν 40 προγράμματα με συνολικό ύψος προϋπολογισμού 3.080.762 ευρώ. Η χρηματοδότηση του Ιδρύματος θα ανέλθει σε 1.353.760 ευρώ (43,9%). Τα 40 προγράμματα προήλθαν από 191 ιδρύματα και οργανώσεις, σε 31 χώρες της Εταιρικής Σχέσης. Εξ αυτών, 100 ανήκουν σε χώρες της Ένωσης, και 91 σε χώρες του μεσογειακού Νότου. Η συμμετοχή αυτή επιβεβαιώνει, κατά το Ίδρυμα, την ορθότητα του κανόνα 2+2, που εξασφαλίζει ισότιμη συμμετοχή Βορρά-Νότου.

Μπιενάλε των νέων καλλιτεχνών από την Ευρώπη και τη Μεσόγειο το 2007 στην Αλεξάνδρεια, 6) η οργάνωση ενός δικτύου μεταξύ των πανεπιστημίων του ευρωμεσογειακού χώρου για τη δημιουργία σταθερών μηχανισμών ανταλλαγών και πληροφόρησης μεταξύ τους, 7) η θεσμοθέτηση του Ευρωμεσογειακού Πανεπιστημιακού Φόρουμ, η τελευταία σύνοδος του οποίου πραγματοποιήθηκε στην Αλεξάνδρεια με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα, 8) η ενίσχυση της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία, με τη μελέτη των προβλημάτων της ισότητας και την υποβολή συγκεκριμένων προτάσεων. Επίσης, το Ίδρυμα, για να συμβάλει στην αντιμετώπιση των πολιτικών εντάσεων στην περιοχή, στον περιορισμό της «ισλαμοφοβίας» αλλά και της εχθρότητας της αραβικής κοινής γνώμης για τις ευρωπαϊκές πολιτισμικές αντιλήψεις, συνεργάστηκε με τα Ηνωμένα Έθνη και τον Σύνδεσμο των Αραβικών Κρατών και έθεσε ως στόχο του προγράμματός του για το 2006 την ανοχή προς τη διαφορετικότητα.¹³

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέλαβε τη χρηματοδότηση του Ιδρύματος κατά την πρώτη φάση λειτουργίας του. Διέθεσε τα απαραίτητα κεφάλαια μέσω του προγράμματος MEDA. Οι εταίροι της Ευρωμεσογειακής Συνεργασίας ανέλαβαν, όμως, την υποχρέωση να συνεισφέρουν σε αυτό το διάστημα ποσό του ίδιου ύψους. Το Ίδρυμα θεωρείται, έτσι, ο πρώτος πραγματικά κοινός θεσμός των εταίρων της Συνεργασίας.

Το Ίδρυμα υπήρξε το σημαντικότερο βήμα της Εταιρικής Σχέσης προς τον διάλογο μεταξύ των πολιτισμών, που καθιερώθηκε ως ο κύριος στόχος του τρίτου πυλώνα της Δήλωσης της Βαρκελώνης. Το Ίδρυμα αντιμετωπίζει, όμως, σοβαρές δυσκολίες στην αποτελεσματική προώθηση του διαλόγου. Οι λόγοι είναι πολλοί.

¹³ Για τις δραστηριότητες του Ιδρύματος βλέπε *Anna Lindh Report 2006 of the Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures (ALF)*, Alexandria (Egypt), και το δελτίο *The Anna Lindh Foundation Newsletter*.

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που υπονομεύουν τη λειτουργία του Ιδρύματος είναι ότι οι επικεφαλής οργανώσεις των εθνικών δικτύων επιλέγονται από τις κυβερνήσεις των μεσογειακών εταίρων και επομένως αποτελούν, ως επί το πλείστον, «κυβερνητικές οργανώσεις» (όπως βιβλιοθήκες ή πολιτιστικά κέντρα) που υπάγονται απευθείας στην εποπτεία των υπουργείων. Το Διοικητικό Συμβούλιο του Ιδρύματος, επίσης, τελεί υπό τον μερικό έλεγχο των κυβερνήσεων των μεσογειακών εταίρων, αφού ουσιαστικά αποτελείται από εκπροσώπους τους.¹⁴ Επίσης, έχει παρατηρηθεί ότι η δημιουργία εθνικών δικτύων, τα οποία συχνά λειτουργούν ως «εθνικές αντιπροσωπείες», έχει συντείνει στην ταύτιση των πολιτιστικών θεμάτων με τα εθνικά θέματα, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η ακαμψία στη συνεννόηση και τον διεξαγόμενο διάλογο.

Η λειτουργία του Ιδρύματος βελτίωσε, πάντως, τη μέχρι τότε αρνητική εικόνα που είχε σχηματιστεί για τις δράσεις στον τρίτο πυλώνα της Εταιρικής Σχέσης. Όπως σχολιάζει ο Schumacher, «η κοινωνική και πολιτιστική συνεργασία φάνταζε, για πολύ καιρό μετά το 1995, ως μια ωραία κοιμωμένη».¹⁵ Το περιορισμένο ενδιαφέρον που υπήρχε για τις πολιτιστικές δράσεις είναι εμφανές και στο μεγάλο χρονικό διάστημα που χρειάστηκε για να λειτουργήσουν τα πρώτα ουσιαστικά προγράμματα στον τομέα αυτό. Το Euromed Youth άρχισε να τρέχει το 1999, το Euromed Audiovisual το 2000, και ο διαπολιτισμικός διάλογος μέσω του Ιδρύματος Άννα Λιντ, μόλις το 2005.

Οι καθυστερήσεις αυτές δεν ήταν, κατά τους σχολιαστές, τυχαίες. Στην Ε.Ε. επικρατούσε η πεποίθηση ότι ο διάλογος στον πολιτιστικό τομέα θα συναντούσε λιγότερες δυσκολίες απ' ό,τι στον πολιτικό και οικονομικό, γιατί, όσον αφορά τον πολιτισμό, οι αντιθέσεις είναι ηπιότερες. Η εκτίμηση αυτή ήταν εσφαλμένη. Οι

¹⁴ Βλέπε Malmvig, *ό.π.*, Del Sarto, *ό.π.*

¹⁵ Schumacher, *ό.π.*, σελ. 282.

πολιτιστικές αντιλήψεις και στάσεις είναι στενά συνδεδεμένες με τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Την περίοδο μετά τη Δήλωση της Βαρκελώνης εντάθηκαν οι αντιπαραθέσεις μεταξύ της Ένωσης και των εταίρων του μεσογειακού Νότου, λόγω της διεύρυνσης των οικονομικών διαφορών και της κρίσης στη Μέση Ανατολή, με αποτέλεσμα η διεξαγωγή του διαλόγου να καταστεί δυσχερής. Επίσης, ο παράγοντας του πολιτισμού δεν είναι ανεξάρτητος από τις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας.¹⁶ Ο ασύμμετρος χαρακτήρας της Εταιρικής Σχέσης αντανακλάται στον διαπολιτισμικό διάλογο μεταξύ Ευρωπαίων και μεσογειακών εταίρων, με αποτέλεσμα ο διάλογος αυτός να οδηγεί συχνότερα σε αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις παρά στη διασφάλιση ευρύτερης συναίνεσης. Όπως ήταν επόμενο, η γεφύρωση του χάσματος μεταξύ των εταίρων μέσω της ανάπτυξης διαπολιτισμικού διαλόγου αποδείχθηκε, στην πράξη, πολύ δυσκολότερη από ό,τι αρχικά πίστευε η Ένωση.

Στην Εταιρική Σχέση, τα συμπεράσματα των Υπουργικών Συνόδων¹⁷ αποτυπώνουν ξεκάθαρα την επίσημη άποψη για τις δράσεις που οφείλουν να αναπτυχθούν στο πλαίσιο του τρίτου άξονα της Εταιρικής Σχέσης. Για παράδειγμα, στα συμπεράσματα οι υπουργοί αναφέρονται στον σημαντικό ρόλο που μπορούν να παίξουν οι τοπικές και περιφερειακές αρχές, καθώς και το δίκτυο των οικονομικών και κοινωνικών επιτροπών, στην ανάπτυξη επαφών μεταξύ των φορέων της κοινωνίας των πολιτών. Οι υπουργοί, επομένως, στα συμπεράσματα των συνόδων προμηματούν κυρίως τις δράσεις που αναπτύσσονται σε προδιαγεγραμμένο πλαίσιο, δηλαδή στο πλαίσιο θεσμικών διαδικασιών τις οποίες οι κυβερνήσεις αποδέχονται και

¹⁶ Hudson Valerie, Sampson Martin, «Culture is more than a static residual: Introduction to the special section on Culture and Foreign Policy», *Political Psychology*, vol. 20, no. 4, 1999, σελ. 667-675.

¹⁷ Βλέπε, π.χ., τα Συμπεράσματα της Προεδρίας στη Βαλένθια (2002), στην Κρήτη (2003), στο Δουβλίνο (2004), στη Χάγη (2004), στο Λουξεμβούργο (2005), όπου υπάρχει και αναφορά στο ίδρυμα Άννα Λιντ. Επίσης, τα Συμπεράσματα της Προεδρίας στη Βαρκελώνη (2005) (σημείο 11) και τα Συμπεράσματα του Τάμπερε (2006) (σημείο 8).

εποπτεύουν. Δεν ενθαρρύνουν, επομένως, την αυθόρμητη ανάπτυξη δράσεων χωρίς θεσμικές προϋποθέσεις, ελεύθερα και κατά την κρίση των συμμετεχόντων. Η επίσημη αυτή άποψη διαφέρει από την εικόνα που προκύπτει από τις αρχικές ερμηνείες των επιδιώξεων της Δήλωσης της Βαρκελώνης, κατά τις οποίες οι φορείς της κοινωνίας των πολιτών θα αναζητούσαν τους συνομιλητές τους σε κάθε χώρα ελεύθερα και χωρίς διοικητική εποπτεία.

Η ανάπτυξη αυθόρμητων πρωτοβουλιών και δράσεων δεν είναι εφικτή, βέβαια, στην υφιστάμενη πολιτική πραγματικότητα των χωρών του μεσογειακού Νότου. Όπως έχει επισημανθεί ήδη, πολλές από τις ΜΚΟ που συμμετέχουν στον διάλογο των θεσμικών διαδικασιών της Εταιρικής Σχέσης είναι δημιουργήματα των κυβερνήσεων. Τα περισσότερα πολιτικά καθεστάτα, για να ελέγχουν αποτελεσματικά τις δραστηριότητες της πολιτικής αντιπολίτευσης, έχουν προχωρήσει στη δημιουργία δικών τους οργανώσεων στη σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών. Οι ανεξάρτητες οργανώσεις είτε τελούν υπό επιτήρηση είτε διακόπτουν τη λειτουργία τους κατόπιν δικαστικής απόφασης. Είναι, επομένως, εξαιρετικά δύσκολο έως αδύνατον να αναπτύξουν διασυνοριακή δραστηριότητα και να συμμετέχουν σε άτυπες και αυθόρμητες πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών. Αντίθετα, οι τυπικές διαδικασίες που προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση τους παρέχουν μια σχετική θεσμική προστασία.

Οι υφιστάμενοι αυταρχικοί πολιτικοί θεσμοί στις χώρες του μεσογειακού Νότου δεν περιορίζουν μόνο τη δυνατότητα ανάπτυξης αυθόρμητων πρωτοβουλιών, αλλά και το θεματικό εύρος του διαλόγου, καθώς αποκλείονται συνήθως ευαίσθητα πολιτικά ζητήματα, όπως οι σχέσεις κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας ή οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι ενδεικτικό ότι επαφές μεταξύ των φορέων της κοινωνίας των πολιτών αναπτύχθηκαν πρώτα σε σχέση με την προστασία

της πολιτιστικής κληρονομιάς, ανάγκη την οποία αναγνωρίζουν όλοι και η οποία δεν προκαλεί προβλήματα. Το πρόγραμμα Euromed Youth καθυστέρησε, αντίθετα, επειδή οι εταίροι δεν μπορούσαν να εξεύρουν τις απαραίτητες διαδικασίες ώστε να εξελιχθεί κατά τρόπο που δεν θα προκαλούσε προβλήματα.¹⁸ Συνέπεια αυτής της προσέγγισης, που επιζητεί το πολιτικά μη αμφισβητούμενο, είναι και η άνιση χρηματοδότηση των προγραμμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρόγραμμα Euromed Heritage I είχε –και εξακολουθεί να έχει– υψηλότερο προϋπολογισμό από το πρόγραμμα Euromed Youth.¹⁹

Οι χώρες του Νότου έχουν επισημάνει επανειλημμένα στους εταίρους τους ότι οι πολιτιστικές ανταλλαγές προϋποθέτουν την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων. Οι πολιτιστικές ανταλλαγές (ελεύθερη ανταλλαγή ιδεών μεταξύ των πολιτισμών, των θρησκειών, των παραδόσεων και των ανθρώπινων δεσμών) προϋποθέτουν την ελεύθερη πρόσβαση όλων στον κοινό χώρο συνεργασίας. Η Ένωση έχει συνάψει συμφωνίες ελεύθερων συναλλαγών με τους μεσογειακούς εταίρους, οι οποίες στοχεύουν στην ελεύθερη κυκλοφορία των αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων. Όσον αφορά όμως την τέταρτη ελευθερία (ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων), η Ένωση τη μεταθέτει σε πιο μακροπρόθεσμο επίπεδο, προκαλώντας την αντίδραση των μεσογειακών εταίρων. Η ακραία αντίφαση ανάμεσα στη ρητορική επίκληση της σημασίας των πολιτιστικών ανταλλαγών και τις κοινοτικές ρυθμίσεις ήταν εμφανής στην απαγόρευση να συμμετάσχουν πολλοί επίσημοι εκπρόσωποι της κοινωνίας

¹⁸ Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα επιτυχημένων μη πολιτικοποιημένων προγραμμάτων αποτελούν προγράμματα στα οποία συμμετείχαν τουριστικές επιχειρήσεις, οικολογικές οργανώσεις, γαλλόφωνοι σκηνοθέτες και σχεδιαστές. Βλέπε Carapico Sheila, «Euro-Med: Ambitions in the Mediterranean», *Middle East Report*, no. 220, Autumn 2001, σελ. 24-28.

¹⁹ Το πρόγραμμα Euromed Heritage I είχε, αρχικά, προϋπολογισμό 17 εκ. ευρώ, ενώ το πρόγραμμα Euromed Youth I, 9,7 εκ. ευρώ. Στη δεύτερη φάση (μετά το 2002) η διαφορά αυτή αυξήθηκε, καθώς, για την πολιτιστική κληρονομιά προβλέφθηκαν 30 εκ. ευρώ, ενώ για τη νεολαία 19 εκ. ευρώ.

πολιτών των μεσογειακών χωρών σε ευρωμεσογειακές συναντήσεις στην Ευρώπη, επειδή δεν τους παραχωρήθηκε η απαραίτητη για την είσοδό τους βίζα. Οι διαμαρτυρίες των μεσογειακών εταίρων οδήγησαν τους υπουργούς Εξωτερικών στην επίλυση του συγκεκριμένου προβλήματος το 2003²⁰ και στην ενσωμάτωση μιας ειδικής ρύθμισης στο πλαίσιο της Πολιτικής Γειτονίας, όπου τονίζεται ότι η απόκτηση βίζας σε λογικό χρόνο και με λογική δαπάνη θα αποτελεί ένδειξη της αποτελεσματικότητας της πολιτικής συνεργασίας.

Καθοριστικό στοιχείο για την ευκολία πραγματοποίησης επαφών και ανάπτυξης κοινών δραστηριοτήτων είναι, πέρα από την ελεύθερη μετακίνηση των προσώπων, οι δυνατότητες χρηματοδότησης των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Αρχικά, τα προγράμματα που χρηματοδοτούνταν αφορούσαν και δράσεις μικρού συνολικού προϋπολογισμού (ύψους 25.000 ευρώ περίπου). Αυτό επέτρεπε σε πολλές ΜΚΟ χωρίς ιδιαίτερη οργάνωση και κεφάλαια να συμμετέχουν στις δράσεις αυτές. Αργότερα, όμως, στην Εταιρική Σχέση τέθηκε ο στόχος να επικεντρωθούν τα προγράμματα σε λιγότερες δράσεις μεγαλύτερης σημασίας, με αποτέλεσμα τα κατώτατα όρια των προϋπολογισμών των προς εξέταση δράσεων να αυξηθούν σημαντικά. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε μείωση του αριθμού των φορέων της κοινωνίας των πολιτών που συμμετέχουν στις δράσεις του τρίτου άξονα της Εταιρικής Σχέσης. Παρά τις ρητορείες περί κινητοποίησης όσο το δυνατόν περισσότερων οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών, οι χρηματοδοτούμενες «επαφές των λαών» αποτελούν, κυρίως, πεδίο δράσης ιδρυμάτων και οργανώσεων με υψηλή τεχνογνωσία και ανεπτυγμένη επαγγελματική ταυτότητα, δηλαδή οργανώσεων που απασχολούν επαγγελματικά στελέχη, διαθέτουν υψηλά κεφάλαια και

²⁰ Βλ. Euro-Mediterranean Mid-Term Meeting of Foreign Ministers, *Presidency Conclusions*, Crete, 26-27 May 2003.

συμμετέχουν σε διεθνή δίκτυα ΜΚΟ ή έχουν τη στήριξη της Επιτροπής.²¹ Ο περιορισμός αυτός υπακούει στη λογική βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των δράσεων, αλλά δρα ανασταλτικά όταν ως επιδίωξη της υλοποιούμενης πολιτικής καθορίζεται η «αυξημένη προσβασιμότητα ομάδων της κοινωνίας πολιτών στον διαπολιτισμικό διάλογο και η συμμετοχή σ' αυτόν των τοπικών κοινωνιών».²²

Η διεύρυνση των επαφών με τις χώρες του Νότου στο πλαίσιο του διαπολιτισμικού διαλόγου μετά το 2002 υπήρξε κυρίως αποτέλεσμα της επίθεσης κατά των ΗΠΑ την 11η Σεπτεμβρίου 2001 και των αντιδράσεων που ακολούθησαν. Η Ένωση επεδίωξε να αξιοποιήσει όλα τα διαθέσιμα μέσα συνεργασίας με τον αραβικό κόσμο, προκειμένου να βελτιώσει το κλίμα στις σχέσεις και να προλάβει τυχόν κλιμάκωση της έντασης.²³ Τα καθεστώτα του Νότου που αντιτίθενταν στον ισλαμικό φονταμενταλισμό δεν είχαν λόγο να απορρίψουν αυτές τις κινήσεις. Ο καθυστερημένος διαπολιτισμικός διάλογος χρωματίστηκε, έτσι, από τη συγκυρία ως ένα μέτρο που εξυπηρετεί κατά κύριο λόγο την ενίσχυση της ασφάλειας στην ευρύτερη περιοχή.²⁴ Ως προς την ουσία του διαλόγου, η εξέλιξη αυτή επέτεινε την τάση να περιορίζεται η συζήτηση σε πιο ανώδυνα θέματα.

²¹ Παράδειγμα μιας οργάνωσης με «επαγγελματική ταυτότητα», που συμμετέχει ενεργά στην Εταιρική Σχέση, είναι η *Fondazione Mediterraneo*, η οποία συντονίζει και άλλες οργανώσεις. Έχει συμμετάσχει, μεταξύ άλλων, στα Φόρουμ της Κοινωνίας των Πολιτών, σε δράσεις του Ιδρύματος Anna Lindh και στα προγράμματα *Euromed Audiovisual* και *Euromedis*.

²² *European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI), Regional Strategy Paper (2007-2013) and Regional Indicative Programme (2007-2010) for the Euro-Mediterranean Partnership* 07/03/2007 στο <http://www.ec.europa.eu/externalrelations/euromed>, σελ. 50.

²³ Για την επίδραση των γεγονότων της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στη μεσογειακή πολιτική της Ένωσης βλέπε επίσης Schmid D. – Braizat F., «The Adaptation of EU and US Democracy Promotion Programmes to the local political context in Jordan and Palestine and their relevance to grand geopolitical designs», *EuroMeSCo*, no. 50, 2006.

²⁴ Για τη σύνδεση της πολιτιστικής διπλωματίας με τον παράγοντα της ασφάλειας βλέπε Bèlanger Louis, «Redefining Cultural Diplomacy: Cultural Security and Foreign Policy in Canada», *Political Psychology*, vol. 20, no. 4, 1999, σελ. 677-699.

Η βελτίωση των ανθρωπίνων σχέσεων είναι στενά συνδεδεμένη με την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι, η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδείχθηκε πολλές φορές ως κεντρικός στόχος της Εταιρικής Σχέσης. Η πραγματοποίηση αυτού του στόχου συναντούσε, όμως, συνεχώς δυσκολίες.

4.3. Εκδημοκρατισμός και ανθρώπινα δικαιώματα

Η Δήλωση της Βαρκελώνης αναφέρει ότι τα συμβαλλόμενα κράτη οφείλουν να δρουν σύμφωνα με τις αρχές της Παγκόσμιας Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, και να σέβονται τα δικαιώματα αυτά.²⁵ Τούτη η αναφορά δεν επιβάλλει, όμως, στους εταίρους την υποχρέωση για κοινή δράση. Για να συγκροτηθεί μια κοινή περιφερειακή πολιτική, αυτή πρέπει να αποφασιστεί από όλους τους συμμετέχοντες εταίρους. Εφόσον μέχρι σήμερα δεν έχει αποφασιστεί συγκεκριμένη περιφερειακή πολιτική, είναι αδύνατον να αναληφθούν κοινές δράσεις. Επίσης, η Δήλωση από μόνη της δεν αποτελεί νομική βάση για την ενεργοποίηση –είτε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή είτε από την Ένωση– της διάταξής της για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη χρηματοδότηση των ΜΚΟ για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Παρά τις πιέσεις για θεσμική κατοχύρωση μιας πρωτοβουλίας διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για το σύνολο των εταίρων που συμμετέχουν στη Διαδικασία της Βαρκελώνης, προς το παρόν δεν έχει μια τέτοια ρύθμιση.

Το 1996, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, απειλώντας ότι δεν θα εγκρίνει τον Κανονισμό Χρηματοδότησης MEDA, κατάφερε να εξασφαλίσει τη χρηματοδότηση ενός ειδικού προγράμματος για την ενίσχυση δράσεων ΜΚΟ στον μεσογειακό Νότο

²⁵ Το ισχύον στη σχέση Ευρωπαϊκής Ένωσης και μεσογειακών εταίρων νομικό καθεστώς ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα περιγράφεται λεπτομερώς στην ανακοίνωση της Επιτροπής. Βλέπε *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Reinforcing EU actions on Human Rights and Democratization with Mediterranean Partners – Strategic Guidelines*, COM(2003) 294, τελικό, Brussels, 11.3.2003.

–στους τομείς του εκδημοκρατισμού, της επίλυσης συγκρούσεων, της ισότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων–, του MEDA Democracy Programme.²⁶ Το σημαντικό στοιχείο στο MEDA Democracy Programme ήταν ότι οι χρηματοδοτήσεις των δράσεων γίνονταν στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας για τη Δημοκρατία και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (European Initiative for Democratization and Human Rights).²⁷ Συνεπώς, οι δράσεις που χρηματοδοτούνταν επιλέγονταν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή χωρίς να απαιτείται η σύμφωνη γνώμη της Ευρωμεσογειακής Επιτροπής της Διαδικασίας της Βαρκελώνης. Μπορούσαν, επομένως, να χρηματοδοτηθούν δράσεις ΜΚΟ για τα ανθρώπινα δικαιώματα χωρίς τη συναίνεση των μεσογειακών εταίρων.

Λόγω αυτής της ευαίσθητης πτυχής του προγράμματος MEDA Democracy, χρηματοδοτήθηκαν κυρίως πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, δημόσιοι οργανισμοί και ΜΚΟ. Η λύση αυτή προκρίθηκε για να ξεπεραστούν πιθανές αντιρρήσεις των μεσογειακών εταίρων. Το πρόγραμμα, όμως, προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις των αραβικών κρατών, τα οποία θεώρησαν ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα δεν

²⁶ Σε σχέση με το MEDA Democracy βλέπε Reinhardt U., «Civil Society Cooperation in the EMP: from Declaration to Practice», *EuroMeSCo*, no. 15, May 2002, *The Meda-Democracy Programme, Recommendations by the Euro-Mediterranean Human Rights Network (EMHRN)*, Copenhagen 2000, στο www.euromedrights.net. Σε σχέση με το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Εταιρική Σχέση βλ. επίσης, Euro-Mediterranean Human Rights Network, *Promotion and Protection of Human Rights in the Euro-Mediterranean Region at the 10th Anniversary of the Barcelona Declaration*, Euro-Mediterranean Human Rights Network, *Human Rights Instruments in Euro-Mediterranean Relations – Training Guide*, 2007, Aliboni R., «Common Languages on Democracy in the Euro-Mediterranean Partnership», *EuroMeSCo*, no. 31, May 2001, Barahona de Brito A., «Political Liberalisation and Transition to Democracy: Lessons from the Mediterranean and beyond Morocco, Turkey, Spain and Portugal», *EuroMeSCo*, no. 58, 2006, Huber, *ό.π.* Βλέπε και στον συλλογικό τόμο Panebianco, *ό.π.*, τα άρθρα των Settar, Chourou, *ό.π.*

²⁷ Στο πλαίσιο της συνολικής μεταρρύθμισης των προγραμμάτων εξωτερικής βοήθειας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το 2007, άρχισε να λειτουργεί ένα νέο ανεξάρτητο χρηματοδοτικό μέσο, το Ευρωπαϊκό Μέσο για τη Δημοκρατία και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (EIDHR). Βλέπε *A financial instrument for the promotion of democracy and human rights in the world (2007-13)*, στο <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l14172.htm>.

αποτελούσε παράδειγμα ισότιμης εταιρικής συνεργασίας, αλλά, αντίθετα, ξεκάθαρη παρέμβαση της Ένωσης στις εσωτερικές τους υποθέσεις.

Στο πλαίσιο της Εταιρικής Σχέσης, η χρηματοδότηση προγραμμάτων που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα πραγματοποιείται πλέον είτε στο πλαίσιο των διμερών Σχεδίων Δράσης της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας είτε στα πλαίσια των Συμφωνιών Σύνδεσης με κάθε κράτος. Στις μεν Συμφωνίες Σύνδεσης υπάρχει ρήτρα η οποία καθιστά νομικά δεσμευτικό τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τους εταίρους. Στα δε Σχέδια Δράσης υπάρχει, κατά κανόνα, αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα προσαρμοσμένη στις ειδικές συνθήκες κάθε κράτους. Η αξία των ρυθμίσεων αυτών, όμως, είναι σχετική. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έλαβε, για παράδειγμα, οποιαδήποτε μέτρα κατά του Ισραήλ την περίοδο της δεύτερης Παλαιστινιακής Ιντιφάντα, μολονότι επανειλημμένα είχε εκφράσει την αντίθεσή της στις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το Ισραήλ. Είναι σαφές ότι οι δυνατότητες που παρέχουν οι υφιστάμενες συμφωνίες για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αξιοποιούνται ανεξάρτητα από τα ευρύτερα στρατηγικά συμφέροντα των εταίρων.²⁸

Θετική εξέλιξη στην ενίσχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσαν τα Προγράμματα Δράσης στη Νέα Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας. Στα Προγράμματα δίδεται μεγαλύτερη έμφαση στην υποχρέωση των μεσογειακών εταίρων να τηρούν τις

²⁸ Είναι ενδεικτικό ότι στο Σχέδιο Δράσης για την Τυνησία, μια χώρα στην οποία υπάρχει σημαντικό πρόβλημα όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα, μπορεί να αναφέρεται το ζήτημα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά παράλληλα αποτυπώνεται και ο δισταγμός της Ένωσης να αναλάβει οποιαδήποτε αποφασιστική δράση. Η Επιτροπή, σε κείμενό της (4.12.06) σχετικά με την Τυνησία, παρατηρεί ότι μικρή πρόοδος έχει σημειωθεί στα πολιτικά θέματα, όπως προκύπτει από τις αργές προετοιμασίες για τη δημιουργία μιας υποεπιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία, και την αργή πρόοδο ως προς την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και την ελευθερία της έκφρασης. Βλέπε Commission Staff working Document SEC(2006) 1504/2 accompanying the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *On Strengthening the European Neighbourhood Policy*, COM(2006) 726, τελικό, Brussels, 4.12.2006.

διεθνείς συνθήκες, καθώς και στην ανάγκη τακτικού ελέγχου της κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπροσθέτως, στην ΕΠΓ, σε αντίθεση με τη Δήλωση της Βαρκελώνης, η δημοκρατία, το κράτος δικαίου και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν παρουσιάζονται ως στόχοι προς επίτευξη, αλλά θεωρούνται δεδομένα, περιορίζοντας έτσι τις επιλογές και τις διαμαρτυρίες των μεσογειακών εταίρων.²⁹

Ενώ τα Προγράμματα Δράσης έχουν συμβάλει θετικά στην υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, παρουσιάζουν παράλληλα σημαντικές αδυναμίες. Τα Προγράμματα εστιάζονται αποκλειστικά στα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, παραβλέποντας τη σημασία των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς και των επιπτώσεων που μπορεί αυτά να έχουν στην εξέλιξη της Εταιρικής Σχέσης. Επίσης, δεν γίνεται καμία αναφορά στις υποχρεώσεις της Ένωσης, δηλαδή στην υποχρέωση υπεράσπισης των δικαιωμάτων των νόμιμων μεταναστών, των λαθρομεταναστών, των προσφύγων και όσων ζητούν άσυλο. Η σοβαρότερη αδυναμία των Προγραμμάτων, όμως, συνίσταται στο ότι, ενώ η ΕΠΓ στηρίζεται κατεξοχήν

²⁹ Οι αναλαμβανόμενες δεσμεύσεις στα Σχέδια Δράσης αφορούν τους τομείς του εκδημοκρατισμού (π.χ., εκλογική νομοθεσία, αποκέντρωση, ενίσχυση των ικανοτήτων της διοίκησης), του κράτους δικαίου (π.χ., αναμόρφωση του ποινικού και του αστικού κώδικα, του κώδικα ποινικής δικονομίας, ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των δικαστικών αρχών, εκπόνηση στρατηγικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς) και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ., νομοθεσία για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών αξιών, εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καταπολέμηση του φυλετικού μίσους και της ξενοφοβίας, εκπαίδευση σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων για τα βασικά εργατικά δικαιώματα). Βλέπε Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Ετήσια Έκθεση της Ε.Ε. για τα ανθρώπινα δικαιώματα – 2007*, 13288/1/07, Βρυξέλλες, 18 Οκτωβρίου 2007, Aliboni Roberto (Rapporteur), «Promoting Democracy in the EMP: Which Political Strategy?», *EuroMeSCo Reports*, Working Group I: Third Year Report, November 2004.

στον καθορισμό στόχων, μέτρων και χρονοδιαγραμμάτων, στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν υπάρχουν ανάλογες αναφορές.³⁰

Αποτιμώντας τις ρυθμίσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο πλαίσιο της Εταιρικής Σχέσης, είναι σαφές ότι σημαντική ενίσχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πραγματοποιήθηκε μέσω της διμερούς συνεργασίας και όχι της πολυμερούς. Χαρακτηριστικά, το Ευρωμεσογειακό Δίκτυο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τονίζει ότι, ενώ στον τρίτο πυλώνα της Εταιρικής Σχέσης προβλέπονται πολλές πρωτοβουλίες για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα οποία έχουν πλέον ενσωματωθεί ως κύριες προτεραιότητες σε προγράμματα όπως το Euromed Youth και το Ίδρυμα Άννα Λιντ, δεν υπάρχουν εντούτοις προγράμματα με αποκλειστικό θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τέτοια προγράμματα βρίσκει κανείς μόνο στο διμερές επίπεδο της Διαδικασίας της Βαρκελώνης ή στη νέα Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας.³¹

Στην Εταιρική Σχέση, τις πιο ουσιαστικές και αποτελεσματικές δράσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα τις έχει πραγματοποιήσει η Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία για τη Δημοκρατία και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Στο πλαίσιο των δράσεών της έχουν χρηματοδοτηθεί πολλαπλές ΜΚΟ και έχουν συγκροτηθεί περιφερειακά δίκτυα όπως το Ευρωμεσογειακό Δίκτυο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το Ινστιτούτο του Καΐρου για τη Μελέτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (The Cairo Institute for Human Rights Studies), το Αραβικό Ινστιτούτο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η επιτυχία, όμως, αυτών των πρωτοβουλιών αποδυναμώθηκε από τους νομικούς και πρακτικούς

³⁰ *Position Paper of the Euro-Mediterranean Human Rights Network on BARCELONA + 10 AND HUMAN RIGHTS*, 1 March 2005, στο <http://www.euomedrights.net/pages/203>.

³¹ Στο ίδιο.

περιορισμούς που έθεταν τα υφιστάμενα καθεστώτα στις κοινωνίες του μεσογειακού Νότου.³²

Η Ένωση, αναγνωρίζοντας την ανάγκη προώθησης του εκδημοκρατισμού, έχει ακολουθήσει μια στρατηγική που θεμελιώνεται σε δύο συμπληρωματικές πολιτικές: 1) την άσκηση πίεσης προς τα καθεστώτα, προκειμένου αυτά να προχωρήσουν σε πολιτικές μεταρρυθμίσεις που ευνοούν τον εκδημοκρατισμό, 2) τη στήριξη των φορέων της κοινωνίας των πολιτών που προωθούν τον εκδημοκρατισμό. Η πρώτη πολιτική, που αποτελεί μια πολιτική από τα πάνω προς τα κάτω, συμπληρώνεται επομένως από τη δεύτερη, η οποία επιδιώκει την προώθηση αλλαγών από τα κάτω προς τα πάνω.³³

Όσον αφορά την πρώτη πολιτική, η Ένωση, στη μέχρι τώρα πρακτική της, έχει εστιάσει στην άσκηση πίεσης προς τα πολιτικά καθεστώτα για την εισαγωγή των τυπικών χαρακτηριστικών ενός δημοκρατικού πολιτεύματος (π.χ., την ύπαρξη Συντάγματος, τη διενέργεια εκλογών, τη λειτουργία κοινοβουλίου, τη λειτουργία πολλαπλών πολιτικών κομμάτων) στο πολιτικό τους σύστημα. Η Ένωση στην Εταιρική Σχέση προωθεί τμηματικά την πολιτική φιλελευθεροποίηση των υφιστάμενων καθεστώτων στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες, επιδιώκοντας μέσα από μια εξελικτική διαδικασία να εγκαθιδρυθούν σταδιακά δημοκρατικά πολιτικά καθεστώτα.³⁴ Οι απόψεις για τις συνέπειες που θα έχουν οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις,

³² Στο ίδιο.

³³ Jünemann Annette, «From the Bottom to the Top: Civil Society and Transnational Non-Governmental Organizations in the Euro-Mediterranean Partnership», *Democratization*, vol. 9, no. 1, 2002, σελ. 87-105.

³⁴ Στη θεωρία του εκδημοκρατισμού (democratization theory) έχουν αναζητηθεί οι αναγκαίες και επαρκείς προϋποθέσεις για τη λειτουργία της δημοκρατίας (π.χ., η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, η ελευθερία της έκφρασης, η διεξαγωγή ελεύθερων και δίκαιων εκλογών, η ύπαρξη εναλλακτικών πηγών πληροφόρησης). Καθώς δεν έχει υπάρξει συμφωνία σε σχέση με τα κεντρικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί το πότε και εάν ένα αυταρχικό καθεστώς βρίσκεται σε διαδικασία μετάβασης προς την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας. Ζητήματα όπως η

τις οποίες προωθεί η Ένωση, στην πολιτική ταυτότητα των υφιστάμενων καθεστώτων δεν συγκλίνουν.³⁵ Σύμφωνα με μια άποψη, ενώ τα καθεστάτα παραμένουν αυταρχικά, βρίσκονται ήδη σε μια διαδικασία εκδημοκρατισμού.³⁶ Κατά την προσέγγιση αυτή, ορισμένα καθεστάτα έχουν επιδιώξει να εισαγάγουν στο πολιτικό τους σύστημα ένα ευρύ φάσμα τυπικών στοιχείων δημοκρατικού πολιτεύματος, θέτοντας έτσι τις βάσεις για την επιτυχή μετάβαση προς αυτό. Ορισμένοι αναλυτές υποστηρίζουν, μάλιστα, βασιζόμενοι στην πολιτική φιλελευθεροποίηση που πραγματοποιήθηκε στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες τις δεκαετίες του '80 και '90, ότι στον μεσογειακό Νότο έλαβε χώρα ένα μικρό «κύμα εκδημοκρατισμού». Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, έχουν αναζητηθεί νέοι όροι, οι οποίοι θα υπογραμμίζουν τον δυσπρόστατο χαρακτήρα των υφιστάμενων καθεστώτων στις αραβικές-μουσουλμανικές κοινωνίες (π.χ., «οιονεί δημοκρατίες [quasi-democracies], «καθοδηγούμενες δημοκρατίες» [guided democracies]).³⁷

Τα επιχειρήματα αυτά απορρίπτονται από όσους θεωρούν ότι η εισαγωγή των τυπικών στοιχείων του δημοκρατικού πολιτεύματος (π.χ., πολιτικά κόμματα, εκλογές) δεν διασφαλίζει απαραίτητα την ύπαρξη ουσιαστικών δημοκρατικών διαδικασιών,

σχέση πολιτικής φιλελευθεροποίησης και δημοκρατίας, η έναρξη της διαδικασίας εκδημοκρατισμού, η παγίωση της δημοκρατίας παραμένουν αντικείμενο έντονων αντιπαραθέσεων στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία. Όλες οι προσεγγίσεις συμφωνούν, όμως, ότι αναγκαία προϋπόθεση σε μια διαδικασία εκδημοκρατισμού είναι η διεξαγωγή ελεύθερων και δίκαιων εκλογών. Συμφωνούν, επίσης, ότι η μετάβαση από ένα αυταρχικό σε ένα δημοκρατικό καθεστώς αποτελεί μια διαδικασία η οποία πραγματοποιείται σε διαδοχικές φάσεις και κατά την οποία μπορεί να υπάρξουν σημαντικές οπισθοδρομήσεις. Βλέπε Munck Gerardo, «The Regime Question: Theory Building in Democracy Studies», *World Politics*, vol. 54, October 2001, σελ. 119-44, και τα έργα των Collier D., Linz J., Stepan A., Diamond L., O'Donnell G., Schmitter P., Whitehead L..

³⁵ Shlumberger Oliver, «The Arab Middle East and the Question of Democratization: Some Critical Remarks», *Democratization*, vol. 7, no. 4, Winter 2000, σελ. 104-132.

³⁶ Βλέπε Rath Katherine, «The Process of Democratization in Jordan», *Middle Eastern Studies*, vol. 30, no. 3, 1994, σελ. 530-57, Shafeeq Ghabra, «Democratization in a Middle Eastern State: Kuwait», *Middle East Policy*, vol. 3, no. 1, 1994, σελ. 102-19.

³⁷ Shlumberger, *ό.π.*

καθώς στην πραγματικότητα μπορεί να υπάρχουν ανενεργά συντάγματα, εκλογές νοθείας, ελεγχόμενα κοινοβούλια, κλπ. Όπως σχολιάζει χαρακτηριστικά ο Abdalla, ένα αυταρχικό καθεστώς μπορεί να μεταβεί «από τον εμφανή και εκτεταμένο αυταρχισμό σε έναν στρατηγικά ελεγχόμενο, πιο κατακερματισμένο αυταρχισμό».³⁸ Ενώ, λοιπόν, στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες έχει πραγματοποιηθεί μια πολιτική φιλελευθεροποίηση –το οποίο σημαίνει τυπική ενίσχυση του πολιτικού πλουραλισμού–, δεν υφίσταται, σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, ούτε ένας υποτυπώδης έστω δημοκρατικός ανταγωνισμός στο πολιτικό σύστημα. Κατά συνέπεια, αντί να αναζητούνται νέοι όροι για τον προσδιορισμό του δυσυπόστατου χαρακτήρα των πολιτικών καθεστώτων στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες, θα έπρεπε να γίνει μια πιο εκτενής και αναλυτική περιγραφή των πολλαπλών μορφών που μπορεί να πάρει ένα αυταρχικό καθεστώς σήμερα.³⁹

Σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση αυτών των πολλαπλών μορφών αποτελεί η μετάθεση της ανάλυσης από τη σημασία των πολιτικών διαδικασιών στον ρόλο των υφιστάμενων κοινωνικών και πολιτικών δομών. Για παράδειγμα, οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις της Ένωσης, οι οποίες εστιάζουν στην εισαγωγή των τυπικών στοιχείων του δημοκρατικού πολιτεύματος στο πολιτικό σύστημα των μεσογειακών εταίρων (π.χ., υποστήριξη και ανάπτυξη των δημοκρατικών εκλογικών διαδικασιών), υποβαθμίζουν τη σημασία των υφιστάμενων πολιτικών και κοινωνικών δομών, ενώ ανάγουν τις πολιτικές διαδικασίες σε καθοριστικό παράγοντα. Όμως οι δημοκρατικές διαδικασίες, οι οποίες εισάγονται στις αραβικές-μουσουλμανικές

³⁸ Abdalla Ahmed, «Human Rights and Elusive Democracy», *Middle East Report*, no. 174, Jan.-Feb. 1992, σελ. 6-8, σελ. 6.

³⁹ Το φαινόμενο των αραβικών-μουσουλμανικών καθεστώτων τα οποία μεταβάλλουν τα πολιτικά τους χαρακτηριστικά, χωρίς όμως να υλοποιούνται ουσιαστικές πολιτικές μεταρρυθμίσεις, αποκαλείται στη βιβλιογραφία «the modernization of authoritarianism» ή «the liberalisation of autocracies». Βλέπε Brumberg Daniel, «Democratization in the Arab World? The Trap of Liberalized Autocracy», *Journal of Democracy*, vol. 13, no. 4, October 2002, σελ. 56-68, Aliboni R., *ό.π.*

χώρες, δεν λειτουργούν ανεξάρτητα από τις δομές των κοινωνιών αυτών, με αποτέλεσμα να παραμένει απρόβλεπτη η συμβολή τους στη διαδικασία εκδημοκρατισμού. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πώς διαδικασίες που σκοπεύουν στην ενίσχυση της φιλελευθεροποίησης στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες μπορεί να οδηγήσουν στα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα, λόγω των υφιστάμενων δομών, αποτελεί η περίπτωση των οικονομικών μεταρρυθμίσεων που προώθησε η Ένωση στο πλαίσιο της Εταιρικής Σχέσης. Σύμφωνα, λοιπόν, με το σχήμα της «διπλής φιλελευθεροποίησης», στο οποίο θεμελιώθηκε η Εταιρική Σχέση, η φιλελευθεροποίηση στο οικονομικό επίπεδο θα ενίσχυε και θα ενδυνάμωνε τη φιλελευθεροποίηση στο πολιτικό επίπεδο, και αντίστροφα. Η μεταφορά, όμως, αυτού του θεωρητικού αξιώματος στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες οδήγησε συχνά στα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα. Τη δεκαετία του '90 παρατηρήθηκε ότι οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στον μεσογειακό Νότο είχαν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση εκείνων των οικονομικών φορέων που διατηρούσαν ήδη προνομιακή-πελατειακή σχέση με το κράτος.⁴⁰ Οι κοινοτικές χρηματοδοτήσεις οδήγησαν, επομένως, σε περαιτέρω ενίσχυση των παραδοσιακών οικονομικών ολιγαρχιών, οι οποίες στηρίζουν πολιτικά τα υφιστάμενα αυταρχικά καθεστώτα, δυσχεραίνοντας, έτσι, ακόμη περισσότερο τον στόχο της πολιτικής φιλελευθεροποίησης.⁴¹ Αντίστοιχα, στο πολιτικό επίπεδο, οι προωθούμενες από την Ένωση πολιτικές μεταρρυθμίσεις δεν υπονόμευσαν τις δομές στις οποίες

⁴⁰ Η Ulrich Wurzel αναφέρει ότι οι εργοδοτικές οργανώσεις στις αραβικές-μουσουλμανικές κοινωνίες, οι οποίες θεωρούνται συνήθως οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, αποτελούν παραδείγματα τέτοιων περιπτώσεων. Βλέπε Wurzel Ulrich, «Why Investment in Civil Society is an Investment in Economic Development: The Case of the Southern Mediterranean», *EuroMeSCo*, no. 25, October 2003.

⁴¹ Για μια κριτική των συνεπειών της κοινοτικής οικονομικής βοήθειας στην ενίσχυση παραδοσιακών οικονομικών ολιγαρχιών και των υφιστάμενων πολιτικών καθεστώτων βλέπε τη συνέντευξη του Abdelwahab Biad, προέδρου του European Cooperation Office στο Ρουέν, στο *Shoulder to Shoulder: Views from governments and civil society on cooperative security*, vol. 1, no. 6, November 2003.

θεμελιώνεται η αυταρχική εξουσία των υφιστάμενων καθεστώτων. Μπορεί οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις να ενίσχυσαν την πολιτική φιλελευθεροποίηση του συστήματος, αλλά η βίαιη καταστολή των πολιτικών δυνάμεων της αντιπολίτευσης, η οποία ακολούθησε την αρχική πολιτική φιλελευθεροποίησης των δεκαετιών του '80 και του '90, απέδειξε ότι ο αυταρχικός χαρακτήρας των πολιτικών καθεστώτων δεν αποδυναμώθηκε.

Όσον αφορά τη δεύτερη πολιτική της Ένωσης για την προώθηση του εκδημοκρατισμού, δηλαδή την ενίσχυση των φορέων της κοινωνίας των πολιτών από την Ένωση, αυτή –όπως έχει αναφερθεί στο δεύτερο κεφάλαιο– χαρακτηριζόταν σταθερά από ασυνέπεια και αντιφάσεις. Η αναγκαιότητα προώθησης δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων αποτελεί κεντρικό στοιχείο της πολιτικής ατζέντας των αντιπολιτευόμενων πολιτικών δυνάμεων στις αραβικές-μουσουλμανικές κοινωνίες. Από τη φιλελεύθερη πρόσληψη των δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων (π.χ., *The Sana'a Declaration*, 2004),⁴² μέχρι τις προτάσεις της Μουσουλμανικής Αδελφότητας στην Αίγυπτο για μια συνταγματική κοινοβουλευτική δημοκρατία η οποία θα είναι συμβατή με τις αρχές του Ισλάμ, η προώθηση πολιτικών μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο μιας διαδικασίας εκδημοκρατισμού κυριαρχεί στις διεκδικήσεις της αντιπολίτευσης στις αραβικές-μουσουλμανικές χώρες.⁴³ Η Ένωση, όμως, με την εφαρμογή άτυπων επιλεκτικών κριτηρίων ενίσχυσε ειδικές κατηγορίες φορέων, με συνέπεια να μην ευνοείται η συγκρότηση ευρύτερων κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών, που θα καθιστούσαν αποτελεσματική την άσκηση πιέσεων προς τα

⁴² Final Statement of the Inter-Governmental Regional Conference on Democracy, Human Rights and the Role of the International Criminal Court, Sana'a, Yemen, 12 January 2004.

⁴³ Hawthorne Amy, «Political Reform in the Arab World: A new Ferment?», *Carnegie Papers: Middle East Series*, no. 52, October 2004. Βλέπε επίσης *Second Independence: Towards an Initiative for Political Reform in the Arab World (The Recommendations of the First Civil Forum Parallel to the Arab Summit)*, Beirut, March 19-22, 2004.

υφιστάμενα πολιτικά καθεστώτα. Επιπροσθέτως, η επιλογή της Ένωσης να χρηματοδοτεί αποκλειστικά τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών οι οποίοι εντάσσονται «στο πλαίσιο κάθε εθνικής νομοθεσίας» ακύρωσε, ουσιαστικά, τη δυνατότητα αντιπολιτευτικής δράσης των φορέων αυτών.⁴⁴

Συνεπώς, μέχρι σήμερα, ο στρατηγικός στόχος της Ένωσης, να προωθήσει τον εκδημοκρατισμό χωρίς να διακινδυνεύσει την ανατροπή των υφιστάμενων καθεστώτων, έχει λειτουργήσει κυρίως εις βάρος των φορέων της κοινωνίας των πολιτών και υπέρ των υφιστάμενων καθεστώτων. Όπως τονίζει το 2007 το ΕΗΜΡΝ, σε ανακοίνωσή του, έχει παρατηρηθεί αισθητή επιδείνωση στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μεταξύ των μεσογειακών εταίρων. Το ΕΗΜΡΝ αναφέρει ενδεικτικά ότι τα βασανιστήρια, οι δίκες δημοσιογράφων, η άσκηση αστυνομικής βίας σε δικηγόρους ή σε διαδηλωτές, η παρακώλυση της ελεύθερης μετακίνησης των ακτιβιστών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, καθώς και η τρομοκράτηση των δικαστών, αποτελούν τις συνηθέστερες περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις μεσογειακές χώρες-εταίρους.⁴⁵ Το ΕΗΜΡΝ επικρίνει, όμως, και την πολιτική της Ένωσης να ταυτίζει αποκλειστικά την αξία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την ευρωπαϊκή κουλτούρα και τον πολιτισμό. Τονίζει ότι οι αξίες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως προϊόν της αντίστασης των ανθρώπων σε κάθε μορφή καταπίεσης και αδικίας, αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο και της αραβικής και ισλαμικής κουλτούρας. Υπογραμμίζει μάλιστα, χαρακτηριστικά, ότι η Ένωση πρέπει να πάψει να αντιμετωπίζει το γυναικείο ζήτημα στις μεσογειακές χώρες ως

⁴⁴ Οι ευρωπαϊκές ΜΚΟ διεκδίκησαν την κατάργηση αυτής της περιοριστικής ρύθμισης, τα αιτήματά τους όμως δεν έγιναν δεκτά από τους υπουργούς. Βλέπε *Narrative & Chairman's Report*, Euromed Non-Governmental Platform, May 2005-May 2007.

⁴⁵ Euro-Mediterranean Human Rights Network, *A Disturbing Deterioration on all Fronts*, στο <http://www.euomedrights.net/pages/348/news/focus/42839>.

θρησκευτικό και πολιτισμικό ζήτημα, και να τονίσει την καθολικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁶

4.4. Συμπεράσματα

Στη Δήλωση της Βαρκελώνης, η κοινωνία των πολιτών αποτελεί το μέσο για την ανάπτυξη διαλόγου και κοινών δράσεων σε όλα τα θέματα του τρίτου πυλώνα, όπως τα εκπαιδευτικά, τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά. Αλλά όχι μόνο σε αυτά. Η κοινωνία των πολιτών καλείται να συμβάλει στους ευρύτερους στόχους της Εταιρικής Σχέσης, προκειμένου να επιτευχθεί η κοινωνική και οικονομική σύγκλιση μεταξύ των εταίρων και η δημιουργία μιας ζώνης ασφάλειας, ευημερίας και πολιτικής σταθερότητας. Στη μέχρι τώρα πορεία της Εταιρικής Σχέσης έχει κατά καιρούς παρατηρηθεί σημαντική διάσταση απόψεων ανάμεσα στα επίσημα θεσμικά όργανα της Εταιρικής Σχέσης και τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, όσον αφορά τον επιδιωκόμενο ρόλο των τελευταίων στον τρίτο πυλώνα. Για τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, η προώθηση των «ανταλλαγών μεταξύ των λαών» στοχεύει στην εξάπλωση της δημοκρατίας, στον διάλογο των πολιτισμών, τη διάχυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αποτελεσματικότερη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.⁴⁷ Στις υπουργικές αποφάσεις της Εταιρικής Σχέσης, αντίθετα, η προώθηση

⁴⁶ *Position of the EMHRN, the FIDH and the CIHRS on «International Initiatives for Reform in the Arab Region»*, 23 June 2004. στο <http://www.euromedrights.net/pages/203>.

⁴⁷ Ένα ειδικό Φόρουμ για τον διαπολιτισμικό διάλογο είχε συνέλθει τον Μάιο του 2003 στα Χανιά. Οι αποφάσεις του τονίζουν την αξία των μη κυβερνητικών δικτύων, και τη σημασία του διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών ως ενός κατάλληλου μέσου για την επίτευξη της συνεργασίας μεταξύ των εθνών και την καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων. Η πραγματοποίηση του διαπολιτισμικού διαλόγου απαιτεί, σύμφωνα με τις αποφάσεις του Φόρουμ, τη συνεργασία με τους «πολιτιστικούς πρωταγωνιστές» της κοινωνίας των πολιτών, την προώθηση της παιδείας και της ενημέρωσης, με τη συμμετοχή της νεολαίας, την κατάργηση κάθε λογοκρισίας και «κάθε δημόσιου και ιδιωτικού μονοπωλίου». Το Φόρουμ έκλεινε την ανακοίνωσή του με την πρόσκληση για ειρήνη και ασφάλεια στη Μεσόγειο, την εφαρμογή των αποφάσεων του ΟΗΕ

των «ανταλλαγών μεταξύ των λαών»⁴⁸ ερμηνεύεται ως προώθηση των εκπαιδευτικών ανταλλαγών, ενίσχυση των επαφών μεταξύ των νεολαίων, των συνδικάτων, των οργάνων περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, των ιατρών, των εργοδοτικών οργανώσεων, των ΜΚΟ, άλλων φορέων της κοινωνίας των πολιτών, καθώς και υλοποίηση επιμορφωτικών δράσεων.⁴⁹ Η περιοριστική αυτή οριοθέτηση του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών είναι εμφανής και στα κύρια προγράμματα που έχουν υλοποιηθεί στο πλαίσιο της Εταιρικής Σχέσης μέχρι σήμερα. Μπορεί λοιπόν, σύμφωνα με τη Δήλωση της Βαρκελώνης, ο τρίτος πυλώνας της Εταιρικής Σχέσης να αποτελεί το προνομιακό πεδίο δράσης των φορέων της κοινωνίας των πολιτών, αλλά, στην πράξη, οι δράσεις στον πυλώνα αυτό περιορίστηκαν στην υλοποίηση αυστηρά πολιτιστικών και επιμορφωτικών δράσεων, υπό την εποπτεία των επίσημων θεσμικών οργάνων της Εταιρικής Σχέσης.

στην Παλαιστίνη και την καταδίκη της αμερικανικής επέμβασης στο Ιράκ. Βλέπε *Dialogue of Cultures and Civilizations*, Final Resolution, 1-4 May 2003, Chania, Crete, Greece.

⁴⁸ Βλέπε Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *On Strengthening the European Neighborhood Policy*, COM(2006) 726 τελικό, Brussels, 4.12.2006, *European Neighborhood and Partnership Instrument (ENPI), Regional Strategy Paper (2007-2013) and Regional Indicative Programme (2007-2010) for the Euro Mediterranean Partnership Euromed*.

⁴⁹ Στη συνάντηση που είχε στις 8 Απριλίου 2008 ο κ. Javier Solana (Υπατος Εκπρόσωπος της Ε.Ε. για την ΚΕΠΠΑ) με τον κ. Jorge Sampaio (Υπατο Αντιπρόσωπο του ΟΗΕ για τη Συμμαχία των Πολιτισμών), εξετάστηκε το ενδεχόμενο στενότερης συνεργασίας μεταξύ της Διαδικασίας της Βαρκελώνης και της «Συμμαχίας των Πολιτισμών». Η συνάντηση αυτή πιστοποιεί ότι ο διαπολιτισμικός διάλογος, τον οποίο προωθεί ευρύτερα η Ένωση, δεν στοχεύει στην αυθόρμητη ανάπτυξη πρωτοβουλιών από τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών· αλλά, αντίθετα, ο διάλογος αυτός αναπτύσσεται εντός του πλαισίου των στρατηγικών συμφερόντων της Ένωσης. Βλέπε Council of the European Union, *Press Release*, S128/08, Brussels, 8 April 2008.